

УДК 349.42

Сергій Лушаєв,*канд. юрид. наук,**асистент кафедри земельного та аграрного права**Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого*

ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ВИКОРИСТАННЯ ГЕНЕТИЧНО МОДИФІКОВАНИХ ОРГАНІЗМІВ ПІД ЧАС ВИРОБНИЦТВА ХАРЧОВИХ ПРОДУКТІВ

У статті проаналізовано норми національного та зарубіжного законодавства у сфері використання генетично модифікованих організмів під час виробництва харчових продуктів, а також наукові праці, присвячені дослідженню цих суспільних відносин.

Ключові слова: правове регулювання відносин із використання генетично модифікованих організмів під час виробництва харчових продуктів, харчові продукти, генетично модифікований організм, маркування.

Постановка проблеми. Для вивчення правового регулювання відносин із використання генетично модифікованих організмів під час виробництва харчових продуктів необхідно встановити, що таке генетично модифікований організм (далі – ГМО). Відповідно до ч. 1 ст. 1 Закону України «Про державну систему біобезпеки при створенні, випробуванні, транспортуванні та використанні генетично модифікованих організмів» від 31.05.2007 № 1103-V, ГМО є організмом, у якому генетичний матеріал був змінений за допомогою штучних прийомів переносу генів, які не відбуваються в природних умовах, а саме: рекомбінантними методами, методами, які передбачають безпосереднє введення в організм спадкового матеріалу або методами гібридизації [1]. У різних регіонах України вирощується до 80% генетично модифікованої сої, а загалом під генетично модифікованими сільськогосподарськими культурами вже зайнято понад 1 млн. га (3%) усіх сільськогосподарських угідь країни [2, с. 8]. З 1 млн. га сої, що вирощується в Україні, трансгенної – 70% [3, с. 110–114]. Наведене зумовлює своєчасність здійснення наукового дослідження правового регулювання відносин із використання ГМО під час виробництва продуктів харчування. Вивчення правового регулювання відносин із використання ГМО під час виробництва продуктів харчування має важливе як теоретичне, так і практичне значення. Перше полягає в удосконаленні відповідних теоретичних положень, а друге – у вирішенні правозастосовних проблем.

Рівню теоретичного розроблення проблеми притаманне те, що в спеціальній літературі недостатньо уваги приділяється визначенню власне харчового продукту, який містить ГМО, що посилює актуальність статті. Окремі аспекти питань, що розглядаються, вивчалися, зокрема, Л. Лейбою, яка виокремила правові проблеми використання ГМО під час виробництва сільськогосподарської продукції та продуктів харчування [4, с. 255–278]. В. Єрмоленко проаналізував певні недоліки законодавства,

що спрямоване на регулювання використання ГМО [5, с. 117]. О. Менів розкрив сутність правового забезпечення використання ГМО під час вирощування сільськогосподарської продукції рослинного походження в Україні порівняно з правовим забезпеченням цієї діяльності в країнах Європейського Союзу [2, с. 3] та висвітлив правові питання маркування сільськогосподарської продукції рослинного походження, що вирощена з використанням ГМО [6, с. 26]. Н. Берлач запропонувала законодавчо визначити виробничі процеси, в яких допускається використання компонентів ГМО [7, с. 13].

Мета статті – висвітлити правові питання використання ГМО під час виробництва харчових продуктів, зокрема їх змісту, шляхом аналізу норм законодавства України в розглядуваній сфері, зарубіжного законодавства та наукових праць, що присвячені визначеній проблемі.

Виклад основного матеріалу. Аналіз норм законодавства України у сфері використання ГМО під час виробництва харчових продуктів і зарубіжного законодавства доцільно здійснити щодо критерію вмісту ГМО в харчових продуктах. Відповідно до Наказу Міністерства охорони здоров'я України «Про затвердження Переліку харчових продуктів, щодо яких здійснюється контроль вмісту генетично модифікованих організмів» від 09.11.2010 № 971, зареєстрованого в Міністерстві юстиції України 13.12.2010 за № 1248/18543, до вказаного Переліку належать соя, кукурудза, картопля, томати, кабачки, диня, папайя, цикорій, цукровий буряк, ріпак, льон, бавовна, пшениця, рис, продукти дитячого харчування та сировина для їх виготовлення, харчові продукти для спеціального дієтичного споживання, функціональні харчові продукти, дієтичні й харчові добавки, виготовлені з використанням харчових продуктів, зазначених у Переліку, закваски, дріжджові культури та продукти, що їх містять [8]. У Постанові Кабінету Міністрів України «Про затвердження Порядку етикетування харчових продуктів, які містять

генетично модифіковані організми або що вироблені з їх використанням та вводяться в обіг» від 13.05.2009 № 468 визначено вимоги до етикетування харчових продуктів. Відповідно до вказаного Порядку, харчовим продуктом, який містить ГМО, визнається харчовий продукт, що повністю або окремі його складники містять ГМО, вміст яких становить понад 0,9%. Харчовим продуктом, виробленим із використанням ГМО, є харчовий продукт, який не містить ГМО, але повністю або частково вироблений із використанням сільськогосподарської продукції, вміст ГМО в якій становить понад 0,9%. Важливим для забезпечення права споживачів на отримання достовірної інформації щодо продуктів харчування є обов'язок виробника зазначати відповідну інформацію шляхом етикетування харчових продуктів. Так, у переліку складників харчового продукту після найменування кожного з тих, що містять ГМО чи вироблені з їх використанням, у дужках виконується напис «генетично модифікований», «містить генетично модифікований організм» або «вироблений з генетично модифікованого організму» із зазначенням найменування організму або до кожного такого складника робиться відповідна виноска. Напис виконується таким самим шрифтом, що і перелік складників. Для харчових продуктів, що містять один складник, напис «генетично модифікований», «містить генетично модифікований організм» або «вироблений з генетично модифікованого організму» із зазначенням найменування організму виконується на етикетці шрифтом розміру не менше як 2 міліметри. Етикетування харчових продуктів, які містять ГМО або вироблені з їх використанням і реалізуються без упаковки або з упаковкою, найбільша площа поверхні якої становить менше як 10 кв. сантиметрів, здійснюється продавцем шляхом проставлення відповідної позначки на ярликах поряд із назвою харчового продукту або на пакувальному матеріалі шрифтом розміру не менше як 2 міліметри. Етикетування харчових продуктів, які не містять ГМО або вміст яких становить менше як 0,1%, може бути здійснено добровільно з виконанням напису «Без ГМО» [9].

Згідно з ч. 6 ст. 8 Закону України «Про дитяче харчування» від 14.09.2006 № 142-V, сировина, що використовується у виробництві дитячого харчування, не може бути вироблена з ГМО та/або містити ГМО. Норми ч. 8 ст. 8 вказаного Закону містять заборону використовувати у виробництві дитячого харчування сировину, що містить гормональні препарати, антибіотики, залишки важких металів, пестицидів, радіонуклідів та інших небезпечних речовин, наявність яких не допускається державними санітарними нормами або вміст яких перевищує максимально допустимі рівні залишків у дитячому харчуванні. Відповідно до ч. 3 ст. 10 Закону України «Про дитяче харчування» від 14.09.2006 № 142-V, забороняється обіг дитячого харчування, якщо воно вироблене з сировини, що була одержана з ГМО та/або містила ГМО [10].

Частина 4 ст. 16 Закону України «Про державну систему біобезпеки при створенні,

випробуванні, транспортуванні та використанні генетично модифікованих організмів» від 31.05.2007 № 1103-V закріплює, що ввезення харчових продуктів, які містять ГМО або отримані з їх використанням, для безпосереднього вживання за призначенням можливі тільки за умови державної реєстрації відповідних ГМО джерел [1].

У ч. 1 ст. 8 Закону Республіки Білорусь «Про якість і безпеку продовольчої сировини та харчових продуктів для життя та здоров'я людини» від 29.06.2003 № 217-3 йдеться про вимоги щодо інформації про якість і безпеку продовольчої сировини та харчових продуктів, що повинна міститись у супровідних документах, на упаковці, етикетках і (чи) доводиться до відома населення іншим чином і містити вказівку на те, що продовольча сировина та харчові продукти отримані із застосуванням генетично-інженерних організмів (для продовольчої сировини та харчових продуктів, що містять більше ніж 0,9% генетично-інженерних організмів) [11]. Метою Регламенту Європейського Парламенту та Ради Європейського Союзу від 22.09.2003 № 1830/2003 щодо обігу та маркування генетично модифікованих організмів і відстеження харчових продуктів і кормів, виготовлених із генетично модифікованих організмів, і внесення змін до Директиви 2001/18/ЄС є забезпечення меж відстеження продуктів харчування, виготовлених із використанням ГМО, задля полегшення маркування, контролю наслідків для здоров'я споживачів. Згідно зі ст. 7 вказаного Регламенту, пропорція залишків дозволених ГМО у продовольчих товарах, призначених для безпосереднього споживання, повинна не перевищувати 0,9% [12].

Заслугує на увагу думка О. Меніва щодо відповідності рівня вмісту ГМО в 0,9% для обов'язкового маркування сільськогосподарської продукції законодавству Європейського Союзу. Так, Регламент Ради Європейського Союзу № 834/2007/ЄС про органічну продукцію і маркування органічних продуктів передбачає, що продукти залишаються «органічними», незважаючи на випадкову наявність санкціонованих ГМО в концентрації, що не перевищує граничне значення в 0,9%. Корисним є досвід Іспанії, де запропоновано, що треба не встановлювати кінцеві значення можливого вмісту ГМО в органічній сільськогосподарській продукції у 0,9%, а запровадити схеми управління для запобігання змішуванню сільськогосподарських культур. Метою маркування є те, щоб мати мінімально можливою наявність ГМО в органічних продуктах [6, с. 26].

Підсумовуючи зазначене, відмітимо, що спільним для норм як національного, так і зарубіжного законодавства у сфері використання ГМО під час виробництва харчових продуктів є порогове значення критерію вмісту ГМО в харчових продуктах, що становить 0,9%.

Проаналізуємо наукові праці, присвячені дослідженню правового регулювання суспільних відносин із використання ГМО під час виробництва харчових продуктів. Так, на думку О. Меніва, генетично модифікованим

організмом під час вирощування сільськогосподарської продукції рослинного походження є рослинний організм (його частини, включаючи насіння), у якому генетичний матеріал змінено в спосіб, неможливий у природних умовах у процесі природної рекомбінації, що використовується з метою підвищення врожайності сільськогосподарських культур, зміни показників якості сільськогосподарської продукції [2, с. 9]. Слушною є пропозиція вченого щодо необхідності заборони вирощування генетично модифікованих сортів сільськогосподарських рослин на землях, які призначені для виробництва органічної продукції й сировини, а також яким надано статус спеціальної зони з виробництва сировини, що використовується для виготовлення продуктів дитячого й дієтичного харчування [2, с. 6]. Н. Берлач пропонує законодавчо детальніше визначити виробничі процеси, в яких повністю заборонено використовувати компоненти ГМО, а в яких таке використання допускається, наприклад, біопаливо для сільськогосподарської техніки [7, с. 13]. В. Єрмоленко виділяє недоліки в законодавстві, що спрямоване на регулювання використання ГМО: значна кількість норм щодо принципів і завдань державної політики в галузі поводження з ГМО має якраз виражений декларативний характер; узагальнений характер розподілу повноважень із контролю за ГМО за різними органами державної влади, що вимагає додаткової регламентації правового регулювання за допомогою підзаконних актів; надмірна узагальненість вимог до процедури проведення експертизи трансгенної продукції, що потребує подальшої деталізації актами міністерств; переважання відсильних приписів щодо настання юридичної відповідальності за правопорушення у сфері поводження з ГМО, що нівелює ефективність останньої; Закон України «Про державну систему біобезпеки при створенні, випробуванні, транспортуванні та використанні генетично модифікованих організмів» не містить указівки на узагальнену позицію законодавця щодо якості й безпечності сільськогосподарської продукції, що містить ГМО. Слушною є точка зору науковця, який указує на те, що в механізмі правового регулювання виробництва подальшого вдосконалення превалюють дозволи й позитивні зобов'язання за відсутності заборонних і слабкої дієвості охоронних приписів [5, с. 117].

Проаналізувавши погляди вчених щодо правового регулювання суспільних відносин із використання ГМО під час виробництва харчових продуктів, вважаємо за можливе виокремити необхідність подальшого вдосконалення та адаптації до вимог Європейського Союзу законодавства у сфері використання ГМО під час виробництва харчових продуктів з метою захисту права споживачів на екологічно чисті, безпечні харчові продукти.

Висновки. Пропонуємо викласти ч. 6 ст. 8 Закону України «Про дитяче харчування» від 14.09.2006 № 142-V у такій редакції: «Сировина, що використовується у виробництві дитячого харчування, не може бути вироблена з гене-

тично модифікованих організмів і/або містити генетично модифіковані організми, уміст яких становить понад 0,9%».

Перспективами подальших наукових розвідок може бути використання отриманих результатів у наукових розробках, а також дослідження законодавства у сфері використання ГМО під час виробництва харчових продуктів інших держав, зокрема нормативно-правових актів, що регулюють виробництво дитячих і дієтичних харчових продуктів.

Список використаних джерел:

1. Про державну систему біобезпеки при створенні, транспортуванні, випробуванні та використанні генетично модифікованих організмів: Закон України від 31.05.2007 № 1103-V // Відомості Верховної Ради України. – 2007. – № 35. – Ст. 484.
2. Менів О.І. Правове забезпечення використання ГМО при вирощуванні сільськогосподарської продукції рослинного походження в Україні та ЄС: автореф. дис. ... канд. юрид. наук / О.І. Менів. – Х., 2016. – 20 с.
3. Даценко Л.Є. Правові аспекти біологічної безпеки при поводженні з генетично-модифікованими організмами / Л.Є. Даценко // Екологічна безпека. – 2008. – № 3-4. – С. 110-114.
4. Лейба Л.В. Правові проблеми використання генетично-модифікованих організмів при виробництві сільськогосподарської продукції та продуктів харчування / Л.В. Лейба // Актуальні проблеми правового забезпечення продовольчої безпеки України: [монографія] / [О.М. Батигіна, В.М. Жушман, В.М. Корнієнко та ін.] ; за ред. В.Ю. Уркевича та М.В. Шульги. – Х.: Право, 2013. – 326 с.
5. Єрмоленко В.М. Актуальні питання систематизації законодавства про продовольчу безпеку / В.М. Єрмоленко // Сучасні проблеми систематизації екологічного, земельного та аграрного законодавства України: збірник наукових праць круглого столу (18 березня 2011 року). – К.: ВГЛ «Обрії», 2011.
6. Менів О.І. Маркування органічної сільськогосподарської продукції: правові питання / О.І. Менів // Актуальні проблеми юридичної науки: збірник тез Міжнародної наукової конференції «Чотирнадцять осінніх юридичних читання» (м. Хмельницький, 23–24.10.2015). у 2 ч. – Хмельницький: Хмельницький університет управління та права, 2015. – Ч. 2. – 2015.
7. Берлач Н.А. Напрями вдосконалення правового забезпечення органічного сільського господарства в Україні / Н.А. Берлач // Підприємництво, господарство і право. – 2009. – № 12. – С. 12–14.
8. Про затвердження Переліку харчових продуктів, щодо яких здійснюється контроль вмісту генетично модифікованих організмів: Наказ Міністерства охорони здоров'я України від 09.11.2010 № 971, зареєстрований у Міністерстві юстиції України 13.12.2010 за № 1248/18543 // Офіційний вісник України. – 2010. – № 98. – Ст. 3506.
9. Про затвердження Порядку етикетування харчових продуктів, які містять генетично модифіковані організми або вироблені з їх використанням та вводяться в обіг: Постанова Кабінету Міністрів України від 13.05.2009 № 468 // Офіційний вісник України. – 2009. – № 37. – Ст. 1240.

10. Про дитяче харчування : Закон України від 14.09.2006 № 142-V // Відомості Верховної Ради України. – 2006. – № 44. – Ст. 433.

11. О качестве и безопасности продовольственного сырья и пищевых продуктов для жизни и здоровья человека : Закон Республики Беларусь от 29.06.2003 № 79 [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.pravo.by/document/?guid=3941&p0=2014107017>.

12. Регламент № 1830/2003 Европейского Парламента та Ради Европейского Союзу від 22.09.2003 щодо обігу та маркування генетично модифікованих організмів і відстеження харчових продуктів й кормів, виготовлених з генетично модифікованих організмів, та внесення змін до Директиви 2001/18/ЄС [Електронний ресурс]. – Режим доступу : old.minjust.gov.ua/file/31707.docx.

В статье анализируются нормы национального и зарубежного законодательства в сфере использования генетически модифицированных организмов при производстве продуктов питания, а также научные работы, посвященные исследованию данных общественных отношений.

Ключевые слова: правовое регулирование отношений по использованию генетически модифицированных организмов при производстве продуктов питания, продукты питания, генетически модифицированный организм, маркировка.

In the article the norms of national and foreign legislation in the sphere of use of genetically modified organisms in production of food products and scientific works dedicated researching these social relations are analyzed.

Key words: legal regulation the relations on use of genetically modified organisms in production of food products, food products, genetically modified organism, marking.

